

Piotr Lewkowicz

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego
e-mail: piotr.lewkowicz@lib.uni.lodz.pl

II Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza „Intro- ligatorzy i ich klienci” (Toruń, 17–18 listopada 2016 r.)

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.24.14>

Dzięki współpracy Instytutu Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, w dniach 17–18 listopada 2016 r. odbyła się II Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza¹. Patronami honorowymi spotkania byli ministrowie Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Jarosław Gowin) oraz Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Piotr Gliński). Konferencji patronowały także Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Warszawie i Wielkopolskie Towarzystwo Przyjaciół Książki, zaś wydarzenie opieką medialną objął miesięcznik „Spotkania z Zabytkami” i bibliofilski rocznik „Akapit”.

Gości konferencyjnych przywitała Teresa Szymorowska (dyrektor W.B.P. – Książnicy Kopernikańskiej, placówki, która użyczyła Konferencji pomieszczeń). Jak przypomniała dyrektor T. Szymorowska, Książnica dysponuje jednym z najstarszych księgozbiorów w Polsce, sięgającym swymi korzeniami XVI w., przygarniającym przez stulecia książki z bibliotek instytucji kościelnych i miejskich oraz z kolekcji prywatnych. Głos zabrali także przedstawiciele

---

¹ I Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza „Tegumentologia polska dzisiaj” zorganizowana przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK i Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu odbyła się w dniach 26–27 czerwca 2014 r., zob. *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015. Informacje organizacyjne na temat II Konferencji, która jest przedmiotem tego sprawozdania, można znaleźć na stronie: <http://www.inibi.umk.pl/introligatory/> [dostęp: 12.12.2016].

le UMK: prof. dr hab. Ewa Głowacka (dyrektor Instytutu Informacji Naukowej i Bibliologii) oraz prof. dr hab. Stanisław Roszak (dziekan Wydziału Nauk Humanistycznych uczelni). W części oficjalnej wyrażono zadowolenie z bliskiej współpracy toruńskich instytucji książki oraz z faktu przybycia z całej Polski licznego grona osób zainteresowanych tegumentologią. Zaznaczyć należy, że w spotkaniu wzięło udział blisko sześćdziesięcioro specjalistów, reprezentujących rozmaite profesje: archeologię, bibliotekoznawstwo, historię, historię sztuki, a także pracujących jako archiwiści, bibliotekarze, konserwatorzy sztuki, muzealnicy.

Pierwszego dnia konferencji organizatorzy zebrali wystąpienia ściśle odpowiadające celom i założeniom, określonym w materiałach przedkonferencyjnych. Obrady „Intrologicy i ich klienci” podzielono na cztery części, które kolejno poprowadzili: dyr. Teresa Szymorowska, prof. dr hab. Grażyna Gzella i prof. dr hab. Jacek Gzella, prof. dr hab. Ryszard Mączyński oraz prof. dr hab. Iwona Imańska.

Sesję pierwszą rozpoczęła dr Dorota Sidorowicz-Mulak (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich) referatem zatytułowanym *Późnogotyckie oprawy Mistrza Drobnych Tłoków dla klasztorów bernardyńskich położonych na terenach południowo-wschodniej Polski*. Autorka, zaintrygowana zbliżonymi do kwadratu kształtami niektórych inkunabułów ossolińskich, wyodrębniła je, ustaliła proveniencje (bernardyńskie), zbadła budowę i podobieństwa w zdobieniu opraw. Spośród hipotez, które postawiła, najwięcej kontrowersji wywołało uzależnienie kształtu opraw od cech architektury klasztorów bernardyńskich.

Ewa Chlebus (Biblioteka Elbląska im. C. Norwida) w wystąpieniu pt. *Śladami intrologistorstwa warmińskiego. Późnogotycki warsztat z Lidzbarka i jego dorobek* scharakteryzowała technikę wykonania opraw, sposób ich zdobienia oraz stosowane materiały i przypuszczalne źródła pochodzenia wyposażenia warsztatu. Szczególne zainteresowanie obradujących wzbudziły, wywołując komentarze, tłoki z herbami elektorów saskich, silnie obecnych w polityce i kulturze (mecenat) Warmii początku XVI wieku.

«Kapituła zleca oprawę ksiąg» – analiza rachunków i innych dokumentów kapituły katedralnej we Włocławku w poszukiwaniu opłat za usługi intrologistorskie w latach 1492–1863 to referat dr Bernadety Iwańskiej-Cieślik (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy). Autorka poddała analizie księgi rachunkowe, akta posiedzeń i wizytacji oraz katalogi książek Kapituły. Odnaleziono 176 wzmianek o zleceniach prac intrologistorskich, dających wyobrażenie o ich zakresie, wykonawcach i kosztach.

Po dyskusji i przerwie drugą część obrad dnia pierwszego rozpoczął dyrektor Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie, dr hab. Marcin

II Ogólnopolska Konferencja Oprawozdawcza...

Majewski, który w wystąpieniu *Wstęp do badań nad zachodniopomorskimi warsztatami introligatorskimi okresu renesansu* ukazał i przedstawił ocenę dostępnych źródeł archiwalnych i drukowanych pomocnych w zgłębianiu tytułowego problemu. Szczególnie uwydatnione zostało znaczenie szczecińskiej Książnicy Pomorskiej, której zbiory dostarczają bogatego wyboru opraw szesnastowiecznych.

Dwa warsztaty krakowskie, pracujące dla urzędników i duchownych skupionych na dworze Zygmunta Starego, przedstawił dr Arkadiusz Wagner (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) w referacie *Introligatorzy elit. O działalności Stanisława z Białej i Macieja z Przasnysza vel Mistrza Główek Anielskich*. Z usług warsztatów korzystali najznamienitsi w czasach zygmunto-wskich zbieracze książek, na których zamówienia powstawały oprawy o silnych wpływach włoskiego renesansu, wykonywane na wzór wyrobów napływających z Włoch, a także jako wynik praktyk czeladniczych odbywanych w Italii.

Radosław Franczak (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) poddał analizie *Oprawy starodruków z monogramem ML w zbiorach Archiwum Diecezjalnego w Gnieźnie*. Wyodrębniono szesnaście opraw oznaczonych monogramem, dodając cztery o dużym podobieństwie użytych narzędzi zdobniczych. Działalność introligatora datuje się na lata 30. i 40. XVI wieku, natomiast proveniencje książek wskazują na wielkopolskie instytucje kościelne i osoby duchowne.

Związki Łukasza ze Lwowa OP z krakowskim warszatem introligatorskim Jerzego Moellera przedstawiła Katarzyna Płaszczyńska-Herman (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), ustalając na podstawie supereklibrisów i wpisów rękopiśmiennych właściciela czternastu tomów i łącząc ich oprawy datowane na lata 1543–1569 z warsztatami Jerzego Moellera i Dawida Pileckiego.

Trzecią część bloku „Introligatorzy i ich klienci” otworzył Michał Muraszko z poznańskiego (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) wystąpieniem *Oprawy trzech ksiąg opata trzemeszkiego Aleksandra Mielińskiego* – charakterystycznymi dla siebie precyzyjnymi opisami dekoracji opraw, motywów radelek i tłoków, symboliki plakiet.

Dr Sebastian Dudzik (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) omawiając *Oprawy ksiąg dla biskupa Hieronima Rozrażewskiego* skoncentrował się na gdańskich zamówieniach hierarchy, odnalezionych wśród jego dokumentów i korespondencji.

Z referatem *Oprawy z księgozbioru profesora Akademii Krakowskiej Jana Musceniusza* wystąpiła Marianna Czapnik (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie). Książki tego astronoma i teologa, rektora Akademii w drugiej połowie XVI wieku, odnaleziono w zbiorach BUW (81 tyt. w 70 wol.). Ich oprawy powstały prawdopodobnie w Krakowie, na co wskazują wykonanie, materiały oraz włoska i kontrreformacyjna stylistyka dekoracji.

Opracowanie *Oprawy książek z biblioteki Henryka Strobanda* Krystyny Wyszomirskiej z WBP – Książnicy Kopernikańskiej – nieobecnej z powodu choroby – odczytał dr A. Wagner. Zaprezentowano sylwetkę wieloletniego burmistrza Torunia, któremu miasto zawdzięcza nie tylko nadanie tutejszemu gimnazjum statusu akademickiego, ale również wiele budowli (ratusz, mury miejskie, browar). Kupione przez niego oprawione już książki opatrywano wtórnym znakiem własnościowym. Oprawy własne zamawiał Stroband w Świdnicy, Gdańsku, Poznaniu i Toruniu, a okoliczności związane z nabyciem druków przedstawiał w notach rękopiśmiennych.

Sesję poobiednią podjął ks. dr hab. Zdzisław Kropidłowski (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) referatem *Piekarze gdańscy klientami introligatorów w XVIII wieku*. Przebadano dokumenty cechu, które potwierdziły oprawę ksiąg uchwał i recesów, protokołów i rachunków, a także kroniki cechu z lat 70. XVIII wieku.

Różny od oprawy książek, a również obecny w praktyce introligatorskiej aspekt działalności – oprawę dzieł graficznych i wykonywanie tek do ich przechowywania – omówiła Katarzyna Garczewska-Semka (Biblioteka Narodowa w Warszawie) w wystąpieniu *Michał Tuchowicz i Fabryka introligatorska w Wilanowie Aleksandra Potockiego*. Wypowiedź ta, w której Autorka scharakteryzowała technikę naklejania grafik na papier i sposoby zdobienia plansz, skłoniła obecnych do podjęcia dyskusji na temat oprawy i ochrony prac graficznych, zdjęć i dyplomów.

Dr Elżbieta Pokorzyńska (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) w referacie *Proximus. O kilku szczególnie bliskich związkach introligatorów z ich klientami w XIX i XX w.* ukazała tytułowe relacje oparte na zależnościach ekonomiczno-towarzyskich, jak prace wykonywane przez Stanisława Chylę dla Franciszka Moskwy z Rzeszowa, masarza, który w czasie II wojny światowej odkrył w sobie pasję bibliofilską. Prelegentka omówiła także, odwołując się do powiązań rodzinnych, oprawy wykonane przez Zofię Dębicką dla męża Zdzisława, autora pracy *Książka i człowiek* (Warszawa, 1916) oraz oprawy żony Henryka Szeryńskiego, prawnika, bibliofila, współzałożyciela Towarzystwa Miłośników Ekslibrisów w Warszawie dla jego zbiorów.

W oczekiwaniu cennych zleceń – pisarze hipoteczni w Płocku jako klienci Jana Ludwika Woźniakowskiego i Ireny Woźniakowskiej to tytuł wystąpienia Marka Wojciechowskiego z Płocka, mówiącego o wytwarzanych w Warszawie formularzach ksiąg hipotecznych, których odbiorcą był sąd płocki.

Dyskusja podsumowująca czwartą część obrad zamknęła merytoryczny blok pierwszego dnia konferencji, nie wyczerpała jednak ustalonego programu. Wydarzeniem samym w sobie stała się wystawa *Cymelia Książnicy Kopernikańskiej*, której kuratorem była Krystyna Wyszomirska (kierownik Działu Zbio-

II Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza...

rów Specjalnych WBP – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu). Dzięki wystawie uczestnicy konferencji zobaczyć mogli rękopisy pergaminowe i papierowe, m.in. iluminowany manuskrypt z biblioteki króla Węgier Macieja Korwina, ręcznie zdobione inkunabuly, pierwodruk *De revolutionibus* (Norymberga, 1543), wytłoczony przez Stanisława Worffschauffla pierwszy druk toruński (1569), tomy najstarszego (1586–1588) europejskiego czasopisma pedagogicznego „Institutionis Literatae” wydawanego w Toruniu. Wystawiono oprawy: gotycką, średniowieczną kopertową zapinaną na metalową sprzączkę, zespół opraw z księgozbioru Henryka Strobanda. Nad gablotami górował globus nieba Gerarda Merkatora (1551). Całość uzupełniały dwie szafy z oprawami dziewiętnastowiecznymi (m.in. haftowana i koralikowa)².

Po przerwie, już w pomieszczeniach hotelu Mercure, odbył się koncert renesansowej i barokowej muzyki europejskiej w wykonaniu Agnieszki Witki, sopranistki i akompaniującego jej na dawnych strunowych instrumentach szarpanych Tomasz Kurjaty. Po gorąco przyjętym koncercie odbyła się uroczysta kolacja.

W drugim dniu konferencji przyszedł czas na jej „Miscelanea”, które moderowali ks. dr hab. Zdzisław Kropidłowski, dr Arkadiusz Wagner i dr Dorothea Sidorowicz-Mulak. Obrady rozpoczęła Danuta R. Kawalko (Książnica Zamojska im. Stanisława Kostki Zamoyskiego w Zamościu) referatem *Oprawy introligatorskie w księgozbiórze klemensowskim rodziny Zamojskich*. Na księgozbiór, obecnie depozyt Biblioteki Narodowej przechowywany w Zamościu, złożyły się książki Akademii Zamojskiej i jej profesorów, druki będące własnością ordynatów oraz sukcesywnie nabywane. Ich proveniencje znaczą superekslibrisy i ekslibrisy, pieczętunki i wpisy rękopiśmienne. Kolekcję uznano za ciekawą, mało dotąd eksploatowany materiał do badań.

Następnie *Superekslibrisy opatów węgrowskich na oprawach druków w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie* omówił dr Piotr Pokora (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu). Dotychczas zidentyfikowano i opisano około trzysta pięćdziesiąt superekslibrisów – przewiduje się, że ogólna ich liczba sięgnąć może tysiąca. Wśród znaków biskupów, prałatów i profesorów Akademii Lubrańskiego znaleźć można także te należące do opatów i przeorów cystersów z Wągrowca. Ujawniono niewystępujące dotąd w literaturze superekslibrisy.

W referacie *Oprawy starodruków z superekslibrisami Książąt Pomorskich i ich konserwacja* dr Wojciech Łopuch (Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie) zwrócił uwagę m.in. na fakt, iż dziewięćdziesiąt procent herb

---

² Więcej informacji na temat wystawy na stronie czasopisma „Spotkania z Zabytkami” Fundacji Hereditas, zob. <http://www.spotkania-z-zabytkami.pl/aktualnosci/1/535> [dostęp: 12.12.2016].

Książąt Pomorskich często występuje na oprawach ze znakami książąt brandenburskich, traktowany tu jako symbol zależności lennych Pomorza wobec Brandenburgii. W dyskusji wyjaśniano, że nie wszystkie plakiety z herbami książęcymi są ich superekslibrisami, ponieważ mogły także znaleźć się na oprawach jako deklaracje ideowe lub polityczne intrologatorów.

Po przerwie ks. dr Andrzej Kwaśniewski przedstawił *Superekslibrisy w Bibliotece Kapituły Kieleckiej* – zespół dwunastu wyodrębnionych superekslibrisów biskupów krakowskich, chełmskich i poznańskich, kanoników i księży kieleckich.

Adresy w konwolutach – kilka słów o wybranych zabytkach w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie Moniki Paś z krakowskiego MN to przegląd albumów, szkatuł i pudeł przeznaczonych do przechowywania dyplomów i fotografii, mów i wierszy pochwalnych, jakimi obdarowywali Władysława Ludwika Anczyca, Jadwigę Łuszczewską – Deotymę i Józefa Ignacego Kraśzewskiego wierni wielbiciele ich talentów. Zdobione nie tylko technikami intrologatorskimi, ale też metalowymi płaskorzeźbami i plakietami, pochodzą z warsztatów Krakowa, Lwowa, Warszawy i Drezna.

W wystąpieniu *Oprawy intrologatorów berlińskich wykonane dla Stadtbibliothek Berlin w zbiorach starych druków Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego* Piotr Lewkowicz (Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego) śledził ślady związków intrologatorów stołecznych z berlińską Biblioteką Miejską, jakie znaleźć można wśród starych druków BUŁ. Dzięki pieczętom i etykietom firmowym zidentyfikowano oprawy siedmiu warsztatów, które pracowały do roku 1945 dla księżnicy berlińskiej.

Wypowiedź dr Malgorzaty Pronobis-Gajdzis (Uniwersytet Mikołaja Kopernika), zatytułowana *Dawni intrologatorzy konserwatorami książki. Od konserwacji do kreacji w kontekście inwestora i wykonawcy prac*, zawierała spostrzeżenia i refleksje autorki dotyczące zmian w charakterze prac intrologatorskich i naprawczych – od czasów historycznych po lata współczesne. Materiału dostarczyły biblioteki miejskie, prywatne i zakonne.

Konferencję zakończyło sprawozdanie dr Elżbiety Pokorzyńskiej – *Projekt Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. »Leksykon oprawozdawczy«. Założenia i cele*. Prace nad projektem rozpoczęli jego autorzy, E. Pokorzyńska, M. Pronobis-Gajdzis, A. Wagner po pierwszym spotkaniu oprawozdawczym, podczas którego wszyscy zebrani uzgodnili pilną potrzebę opracowania słownika. Obecnie w bazie tematów zebrano około dwóch tysięcy haseł, które sukcesywnie są tłumaczone i opisywane. Realizacja projektu w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w module Tradycja jest planowana na okres od września 2016 do marca 2020 roku. Kontrowersyjna okazała się opinia, podważająca konieczność podjęcia prac nad przygotowaniem własne-

II Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza...

go tezaury i sugerująca poprzestanie na przetłumaczeniu istniejącego już zagranicznego słownika. Ostatecznie zgodzono się ze słusnością podjęcia wysiłku realizacji projektu 1aH 15 03 10 83.

Uczestnicy obrad dyskutowali nad koniecznością organizowania warsztatów lub letnich szkół tegumentologicznych (sprawa często poruszana była podczas przerw i w trakcie uroczystej kolacji), które byłyby spotkaniami nie tylko tegumentologów, ale i na przykład bibliotekarzy postawionych wobec konieczności wypełniania pola 563 w rekordzie opisu starych druków. Dr A. Wagner wzywał do cierpliwości, sugerując ograniczenie pól działania na rzecz pracy dokładnej i systematycznej. Słusność takiej argumentacji nie przekonała jednak wszystkich spośród zgromadzonych, mających swoje racje i potrzeby.

Dwa dni obrad podsumowała przewodnicząca Rady Naukowej Konferencji prof. dr hab. Iwona Imańska, która podkreśliła szeroki zakres chronologiczny i terytorialny przedstawionych referatów. W wypowiedziach konferencyjnych upatrywano wśród klientów introligatorów najwyższych dostojników państwowych i kościelnych, ale też i zwykłych ludzi. Oprawy zamawiały instytucje administracyjne i miejskie, klasztory i grupy entuzjastów. Zwrócono uwagę na superekslibrisy, znaki firmowe i oprawy pozaksiążkowe, podniesiono także potrzebę przebadania do tej pory pomijanych zbiorów.

Nie sposób pominąć, nawet w krótkim sprawozdaniu, niezwykle dbałości organizatorów o każdy szczegół konferencji: zaproszenia zostały z wielką starannością ręcznie zaadresowane, w zestawach „pamiątkowych” znaleźć można było okolicznościową grafikę autorstwa prof. Piotra Gojowego, bogato ilustrowany informator Książnicy Kopernikańskiej i wydaną w nakładzie 180 egzemplarzy pracę Sekretarza Naukowego Konferencji (Wagner, 2016).

Bibliografia

Wagner, Arkadiusz (2016). *Prymas Maciej Drzewicki jako bibliofil. W pięćsetlecie powstania pierwszego polskiego ekslibrisu*. Warszawa–Toruń–Poznań–Drzewica: WBP – Książnica Kopernikańska.